

Тема семінарського заняття 9: СРСР в 1920 – 1930-ті ст.

1. СРСР – договірна федерація радянських республік.
2. Нова економічна політика.
3. Індустріалізація. Колективізація.
4. Тоталітарний характер сталінського режиму.

Література:

1. Полянський П.Б. Всесвітня історія. 1914 – 1939: Підруч. для 10-го загальноосвіт. навч. закл. / П.Б.Полянський. – К.: Генеза, 2010. – с. 112 – 122
2. Ладиченко Т.В. Всесвітня історія: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: профіл. рівень / Т.В.Ладиченко, С.О.Осмоловський. – К.: Генеза, 2010. – с.232 – 239

Реферати:

1. Політичний портрет В.І.Леніна.
2. Порівняльна характеристика «воєнного комунізму» та НЕПу.
3. Стаханівський рух.
4. Голод 1932 – 1933 рр.
5. Політичний портрет Й.В.Сталіна.
6. «Масовий терор» в СРСР.

Розглядаючи **перше питання**, слід визначити, які варіанти подальшого розвитку були в регіонах, де на початку 20 – х рр. була встановлена радянська влада (**Росія, Україна, Білорусія, Закавказзя**). Поясніть, чому в цих регіонах протягом громадянської війни склався своєрідний **військово-господарський союз**.

Проаналізуйте проекти утворення СРСР, визначте їх переваги та недоліки.

29 грудня 1922 р. у Кремлі відбулася конференція уповноважених представників - делегацій національних республік, що затвердила проекти Декларацій про утворення СРСР і проект Союзного Договору.

30 грудня 1922 р. прийнято Декларацію і Договір про утворення СРСР на I Загальносоюзному з'їзді Рад. Обрано ЦВК СРСР на чолі з М.Калініним і РНК СРСР на чолі з В.Леніним. II з'їзд Рад, що відбувся в січні 1924 р., 31 січня прийняв Конституцію СРСР, яка закріпила створення нової держави.

В межах **другого питання** дайте загальну характеристику НЕПу. Почати слід з того, що **на початку 1921 р. більшовицька влада опинилась в глибокій кризі**. Початком здійсненій нової економічної політики став X з'їзд РКП (б) (1921 р.), що прийняв резолюцію **«Про заміну продрозкладки продподатком»**.

Нова економічна політика (НЕП) – економічна політика більшовиків у 1921 – 1928 рр., що прийшла на зміну політиці «воєнного комунізму» та базувалася на впровадженні елементів ринкової економіки.

Проаналізуйте сновні заходи НЕПу:

1. Сільське господарство:

- введення продподатку (помірного);
- дозвіл на оренду землі;
- дозвіл використовувати найману працю;
- розвиток різних форм кооперації;
- скасування кругової поруки.

2. Промисловість:

- продаж у приватну власність дрібних та частини середніх підприємств;
- дозвіл оренди та найманої праці;

- об'єднання великих підприємств у трести та переведення їх на госпрозрахунок;
- скасування загальної трудової політики;
- перехід від зрівняльної до відрядної зарплатні.

3. Торгівля і фінанси:

- поновлення вільної торгівлі;
- введення державних податків, платні за транспорт, комунальні послуги;
- випуск конвертованого червінця;
- поступове вилучення старих грошових знаків.

Результати НЕПу:

- зростання господарчої ініціативи, зацікавленості у результатах праці, що привело до підвищення її продуктивності;
- швидкі темпи відбудови народного господарства: до 1926 р. економіка вийшла на довоєнний рівень 1913 р.;
- зростання життєвого рівня населення;
- незмінність авторитарного характеру політичної системи.

У торговельно-фінансовій сфері відновлювалися товарно-грошові відносини, було дозволено приватну торгівлю, створювалися умови для діяльності трьох форм торгівлі - приватної, державної й кооперативної, набрали сили кредитна, збутова й продовольча кооперації, провадилися ярмарки. До обігу вводилися цінні папери. Для стабілізації фінансів було налагоджено випуск грошей і конвертованої грошової одиниці - червінця (1 червінець дорівнював 10 золотим карбованцям). Було організовано діяльність Ощадного банку, провадилися регулярні держпозики й випуски цінних паперів.

Неп істотно змінив вигляд країни, пожвавив її економіку, змінив психологію людей.

У відповіді на **третє питання** охарактеризуйте економічні процеси, що відбувались в СРСР в кінці 20-х - у 30-х рр.

У 20-ті роки Радянська Росія продовжувала відставати в промисловому розвитку від країн Заходу. Назріла необхідність створення потужної важкої промисловості й техніко-технологічної перебудови всього народного господарства.

Індустріалізація – процес створення великого машинного виробництва і на цій основі перехід від аграрного до індустріального суспільства.

У грудні 1927 р. XV з'їзд ВКП(б) проголосив курс на прискорення індустріалізації. За розробленим і затвердженим першим п'ятирічним планом обсяг промислового виробництва протягом трьох років мав зрости на 37,7%. **Перша п'ятирічка** – 1928/29 – 1932/33 господарчі роки.

Цілі індустріалізації:

- ліквідація техніко-економічної відсталості, розвиток нових галузей промисловості;
- досягнення техніко-економічної незалежності;
- укріплення оборонного потенціалу країни;
- підведення технічної бази під відстале сільське господарство.

Особливості індустріалізації:

- можливість використання лише внутрішніх джерел фінансування;
- перекис у бік важкої промисловості;
- брак кваліфікованих кадрів;
- форсовані темпи;

- жорстка централізація економіки, директивне господарювання.

Джерела фінансування:

- перекачування коштів з легкої та харчової промисловості;
- податки з населення;
- «ножиці цін»;
- внутрішні позики;
- інфляція;
- збільшення продажу горілки;
- збільшення експорту сировини й продовольства;
- економія на соціальній сфері;
- експлуатація праці в'язнів;
- розвиток патріотичного ставлення до індустріалізації – перевиконання норм, надурочні роботи, суботники.

Результати індустріалізації:

- перетворення СРСР на потужну індустріальну країну;
- будівництво заводів і фабрик, розвиток нових галузей промисловості;
- організація виробництва всього необхідного всередині країни;
- покращення технічного оснащення сільського господарства;
- створення потужного ВПК;
- укріплення ролі партії;
- підірваний розвиток сільського господарства, галузей легкої та харчової промисловості.

Здійснення індустріалізації потребувало значних коштів. Й.Сталін стверджував, що в країні є необхідні для здійснення індустріалізації ресурси, але реальним джерелом валюти був лише хліб.

Ще у 1917-1920 рр. виникли перші колгоспи. Улітку 1918 р. було створено «комбідни». Це було наслідком об'єднання селянських господарств за активного сприяння держави. Залежно від міри усупільнення колективні господарства поділялися на кілька типів: ТОЗи, артіль, комуни.

На початку 1928 р. внаслідок вибухнула «криза хлібозаготівель», і Сталін висунув **гасло суцільної колективізації**. За першим п'ятирічним планом в СРСР намічалось об'єднати у колгоспи 18-20% селян, а в Україні - 30%. **Гасло суцільної колективізації** було офіційно проголошене на листопадовому (1929 р.) пленумі ЦК ВКП (б).

Колективізація сільського господарства в СРСР – масове створення колгоспів, що супроводжувалось ліквідацією одноосібних господарств, переданням у колгоспи землі, реманенту, худоби.

Завдання колективізації:

- перекачування коштів із села у місто на потреби індустріалізації;
- забезпечення промисловості дешевою робочою силою;
- вирішення продовольчої проблеми в країні;
- ліквідація заможного селянства;
- укріплення впливу держави на приватний сектор у сільському господарстві.

Основні елементи колективізації:

- примусове усупільнення землі, засобів виробництва, худоби;
- позбавлення селян прав розпоряджатися вирощеною продукцією через обов'язкові постачання державі за значно нижчими цінами, ніж ринкові;
- розкуркулення, тобто вилучення зі сфери сільськогосподарського виробництва, позбавлення громадянських прав і виселення до Сибіру тих селян, що чинили опір насильницькій колективізації;
- натуральна платня за послуги МТС;

- з 1934 р. – паспортна система, за якою заборонялась видача паспортів на селі.

У січні 1930 р. було опубліковано постанову ЦК ВКП(б) «Про темпи колективізації й про заходи допомоги держави колгоспному будівництву». Україна належала до групи районів, де колективізацію планувалося завершити восени 1931 р. або навесні 1932 р. Загальну колективізацію було заплановано як **комунізацію** з утворенням господарств максимального рівня усупільнення, тобто усупільнювались корови, дрібна худоба, птахи. Така практика зустріла різкий опір селян.

Щоб зробити колективізацію можливою, було вирішено знищити найбільш заможний прошарок селянства, до складу якого входили всі селяни, що не хотіли усупільнення. Порядок розкуркулення розробила спеціальна комісія на чолі з В.Молотовим. **1 лютого 1930 р.** ЦВК і РНК СРСР прийняли постанову «Про заходи щодо соціалістичної перебудови сільського господарства в районах суцільної колективізації, щодо боротьби з куркульством».

7 серпня 1932 р. – закон «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суцільної (соціалістичної) власності» (Закон про п'ять колосків). Засуджено 55 тис. селян.

Політика грабіжницького викачування продовольства із села призвела до страшного **голоду 1932-1933 рр. в Україні, на Кубані, Волзі та Дону**, від якого загинуло, за різними даними, більше **7 млн. чол.**

У 1937 р. колективізацію було, в основному, завершено. У колгоспи було об'єднано майже 97 % селянських господарств.

Результати та наслідки колективізації:

- фізичне знищення заможного селянства, люмпенізація селян;
- дезорганізація сільськогосподарського виробництва;
- скорочення поголів'я худоби;
- повне одержавлення сільськогосподарського виробництва;
- масове переселення селян у міста.

Готуючись до **четвертого питання**, необхідно усвідомити суть поняття «**тоталітаризм**», охарактеризувати етапи утвердження режиму **особистої влади Й.Сталіна**:

1. Боротьба з «лівою» опозицією:

- розгортання після смерті В.Леніна боротьби між Й.Сталіним та Л.Троцьким, який очолив «ліву опозицію» в партії;
- критика Л.Троцьким Й.Сталіна за його прагнення зосередити всю повноту влади у своїх руках;
- звинувачення Л.Троцького у підривної діяльності;
- зміщення Л.Троцького з посади військового міністра.

2. Боротьба з «об'єднаною опозицією»:

- формування «**нової опозиції**», яку очолили Л.Каменєв та Г.Зинов'єв (1925), які виступали проти монополізації Й.Сталіним права на «ленінську спадщину», гасла про побудову соціалізму в окремо взятій країні;
- розправа Й.Сталіна з опозиційним угрупованням під гаслом «захисту ленінізму».

3. Боротьба з «правим ухилом»:

- січень 1928 р. – загострення взаємин Й.Сталіна з колишніми союзниками

М.Бухаріним, О.Риковим, М.Томським, угруповання яких було названо «правим ухилом»;

- звинувачення М.Бухаріна, О.Рикова, М.Томського у м'якому ставленні до селянства, опорі планам форсованої індустріалізації і неправильному тлумаченні марксистського вчення;
- 1929 р. – розгром «правого ухилу».

1929 р. став роком остаточної перемоги Сталін в боротьбі за владу. Цей рік був початком затвердження сталінського тоталітарного режиму в СРСР.

В основі цього явища було закладено безліч причин:

- відсутність традицій політичної демократії в країні;
- низький рівень політичної культури населення;
- готовність до безмовної покори;
- поступове зрощування партійного і державного апаратів;
- монополізм політичної влади в руках однієї партії;
- різка деінтелектуалізація керівництва ВКП(б);
- переростання диктатури класу в диктатуру партії;
- гранично централізована система управління економікою.

Характер сталінського режиму:

1. Економічна сфера:

- панування державної власності, ліквідація приватної власності;
- командно-адміністративна система управління;
- ліквідація свободи праці, позаекономічний примус;
- створення системи таборів – ГУТАБу;
- заборона страйків, жорстка дисципліна;
- економічна автаркія;
- мілітаризація економіки.

2. Політична сфера:

- однопартійна система;
- формування партійної номенклатури;
- фізичне знищення супротивників, репресії, терор;
- уніфікація суспільного життя;
- централізація управління;
- культ особи «вождя».

3. Духовна сфера:

- монополія марксизму-ленінізму як єдиної державної ідеології;
- партійний контроль над ЗМІ;
- ідеологізація системи освіти;
- уніфікація та стандартизація духовного життя;
- ідеологічна ізоляція країни;
- підпорядкування інтелігенції партійному контролю;
- повне підпорядкування особистості інтересам колективу, країни в цілому.